

KATARZYNA KONCZEWSKA*

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Maciej Rak, *Jan Karłowicz w świetle materiałów archiwalnych. Dialektologia, etnolingwistyka i lituanistyka*

KSIĘGARNIA AKADEMICKA, KRAKÓW 2021, s. 266

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JJP.00130>

„Wzniosły przykład pracy dla idei obok nieograniczonej miłości dla ziemi ojczystej i wszystkich jej bez wyjątku mieszkańców” – tak o Janie Karłowiczu napisał Michał Federowski (1904: 83) we wspomnieniach wydrukowanych w książce zbiorowej wydanej w 1904 roku staraniem redakcji „Wisły” ku czci swojego wybitnego redaktora. Była ona pierwszą próbą przedstawienia sylwetki i dokonań J. Karłowicza, a zarazem sporym wyzwaniem, co zastrzegał we *Wstępie* Erazm Majewski (1904: 1):

Umysł Karłowicza był tak czynny, głęboki i wielostronny, działalność tak obfita i płodna, że napisanie skończonego życiorysu, który by ściśle, jasno i dokładnie przedstawił tę piękną, wybitną i zasłużoną w dziejach umysłowości naszej postać, jest dla jednostki na razie zadaniem niełatwym.

Kolejne opracowanie zbiorowe dedykowane wybitnemu uczonemu ukazało się dopiero w 1979 roku, kiedy to na łamach „Poradnika Językowego” (9/1979) opublikowano sześć artykułów traktujących o dokonaniach J. Karłowicza w zakresie leksykografii, dialektologii, etymologii, etnografii i folkloru. W 2015 roku J. Karłowiczowi poświęcono tom rocznika „Laboratorium Kultury” (4/2015), w którym zaprezentowano dorobek uczonego w różnych dziedzinach nauki. Na uwagę zasługuje także dwujęzyczny portal na domenie litewskiej *Jan Karłowicz jako animator życia naukowego i kulturalnego przełomu XIX i XX w.* (Karłowicz 2012)¹.

Książka Macieja Raka wpisuje się w nurt tych badań i uzupełnia lukę w dotychczasowych opracowaniach, przedstawiając nieznanie wcześniej materiały archiwalne J. Karłowicza w zakresie dialektologii, etnolingwistyki i lituanistyki, przechowywane w Krakowie, a rozpoznane w 2017 roku przez Mirosława Skarżyńskiego. M. Rak nie tylko je opracował i włączył w obieg naukowy, lecz także, co stanowi szczególną wartość tej książki, podjął próbę rekonstrukcji *Słownika mitologii polskiej* i *Słowniczka mitologii litewskiej* J. Karłowicza. Zaproponował

* katarzyna.konczevska@ijp.pan.pl; ORCID: 0000-0002-3605-9974

1 Pomysłodawczynią portalu była Halina Karaś, która też szczegółowo ukazała na jego łamach dokonania uczonego w obrębie językoznawstwa polonistycznego.

również nowe spojrzenie na często niedoceniany *Słownik gwar polskich* J. Karłowicza, odtwarzając na podstawie przeanalizowanych fiszek i dokumentów towarzyszących powstaniu tego słownika przebieg prac nad SGPKaŕl i ukazując jego założenia metodologiczne. Ta wszechstronność ujęcia problematyki pozwoliła M. Rakowi na stwierdzenie, że jego książka „może być uzupełnieniem nie tylko prac dotyczących Karłowicza, ale też szerzej – polskiego językoznawstwa, etnologii i folklorystyki” (s. 9)².

Książka składa się z kilku rozdziałów: 1. *Wprowadzenie*; 2. *Słownik gwar polskich oceniony na nowo*; 3. „*Pierwsze narodziny*” *etnolingwistyki* – *Słownik mitologii polskiej Jana Karłowicza*; 4. *Słowniczek mitologii litewskiej, czyli Jan Karłowicz jako Litwin z urodzenia*; 5. *Podsumowanie*. Całość została uzupełniona o aneks obejmujący szczegółowy wykaz haseł, podhaseł i wątków tematycznych z fiszek składających się na *Słownik mitologii polskiej*. Na końcu zamieszczone zostały obszerna bibliografia, indeksy osób i nazw geograficznych.

We *Wprowadzeniu* M. Rak przedstawia cel i zakres opracowania oraz jego podstawę materiałową – archiwalia J. Karłowicza zdeponowane w Krakowie. Przybliżając w skrócie losy księgozbioru i rękopisów uczonego, omawia części jego obszernego archiwum przechowywane w Wilnie (w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym i w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich) oraz w Krakowie (w Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk). Pomija jednak sporą partię materiałów, która zdeponowana została we Lwowie i znajduje się obecnie w zbiorach rękopiśmiennych Lwowskiej Narodowej Biblioteki Naukowej Ukrainy im. Wasyla Stefanyka (zbiór 58, *Papiery Jana Karłowicza*). Wprawdzie M. Rak wspomina o dwóch wydaniach wybranej korespondencji z tego zasobu, ale warto podkreślić, że lwowskie archiwalia stanowią ważną część spuścizny J. Karłowicza; składa się na nie bowiem około 400 jednostek archiwalnych, zawierających tysiące dokumentów (przeważnie korespondencja, ale też wiele innych materiałów), wciąż nieopracowanych i nieopublikowanych. We *Wprowadzeniu* na szczególną uwagę zasługuje przybliżenie przez M. Raka tła historyczno-społecznego działalności naukowej J. Karłowicza, co pomaga czytelnikowi lepiej zrozumieć epokę i sposób uprawiania ówczesnej nauki, a tym samym docenić dokonania uczonego.

Część pierwsza ukazuje *Słownik gwar polskich* J. Karłowicza (SGPKaŕl) w świetle nowych materiałów archiwalnych. M. Rak omawia szczegółowo historię jego tworzenia i druku, ukazuje na podstawie analizy fiszek z kartoteki pierwotny zamiar i ostateczną realizację SGPKaŕl oraz ustala stopień wkładu Jana Łosia w jego powstanie. Skrupulatne opracowanie materiałów archiwalnych umożliwiło M. Rakowi nowe odczytanie recenzji SGPKaŕl autorstwa Kazimierza Nitscha, która na długie lata zdeprecjonowała tytaniczne dzieło J. Karłowicza i jego dokonania w zakresie dialektologii, oraz wyeksponowanie mocnych stron metodologii SGPKaŕl, nowatorskiej jak na tamte czasy. M. Rak przypomina, że jest to „dzieło jednego człowieka, oddające nie tylko pracowitość, ale też omylność” (s. 60), i przytacza *Przedmowę tymczasową do „Słownika gwar polskich”* autorstwa J. Karłowicza (s. 62–63, 67–71) oraz jego *Objaśnienia do słownika gwarowego* (s. 63–66), które pozwalają inaczej spojrzeć na wielkie dzieło uczonego

2 Tu i dalej podaję tylko stronę recenzowanego opracowania.

i zrozumieć jego zamiar. Na podstawie dokonanej analizy M. Rak wnioskuje, że „na przełomie XIX i XX w. SKarł był najlepszym słownikiem gwarowym i to nie tylko w Polsce, lecz także w całej Słowiańszczyźnie” (s. 180).

Podkreślę, że ogrom pracy wykonanej przez J. Karłowicza nabiera nowego znaczenia w świetle tego, że już w 1871 roku miał on spore problemy ze wzrokiem, choroba oczu zmusiła go wówczas do ograniczenia działalności naukowej. Pewnym paradoksem jest to, że *Słownik gwar polskich*, dzieło jego życia, któremu oddał tyle sił, zdrowia, ale też własnych środków finansowych i za które został później skrytykowany, w pewnym stopniu przyhamował jego działalność naukową w innych dziedzinach, nad czym ubolewali już współcześni. Karol Appel (1904: 63) stwierdzał:

Jan Karłowicz, pomimo życia pełnego poświęceń, pomimo pracy olbrzymiej, pomimo wiedzy rozległej i głębokiej, nie wyzyskał wielkich i rzadkich przymiotów swego umysłu w tym stopniu, jak mógł być to uczynić; zaprzął się bowiem do niewdzięcznej, nieodpowiedniej dla siebie mrówczej pracy układania słowników [...]. J. Karłowicz mógł i powinien był otworzyć przed swoimi ziomkami szerokie horyzonty wiedzy w zakresie lingwistyki, mitologii, folkloru i t. d., mógł porwać ich wyjątkowym talentem słowa i wykładu, szczerym zapałem do tych nauk, ale zrzekł się tych, względnie łatwiejszych tryumfów, dla syzyfowej pracy słownikarza.

Część druga recenzowanej książki poświęcona została *Słownikowi mitologii polskiej* (SMP). Przedstawiając ówczesny stan badań w zakresie ludoznawstwa, M. Rak ukazuje inspiracje J. Karłowicza i jego pojmowanie mitologii, zwracając uwagę, że dla uczonego była ona „całościowym kształtem życia odzwierciedlonym w słownictwie, folklorze, wierzeniach i zwyczajach” (s. 86). M. Rak przybliży historię powstania SMP, opisuje jego bazę materiałową i źródła, a porównując kartoteki SGPKarł i SMP, wnioskuje:

Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że obydwie słowniki bazowały na w dużej mierze tym samym materiale, jednak naświetlanym z innej perspektywy – *stricte* językoznawczej w SKarł i etnolingwistycznej (przyjmując współczesną terminologię) w SMP (s. 83).

Na podstawie przeprowadzonej szczegółowej analizy fiszek z kartoteki SMP M. Rak podjął próbę rekonstrukcji tego słownika i rozszyfrowania rękopiśmiennego *Klucza znaków i skrótów* (s. 88–105). Prezentując zawartość kartoteki SMP, autor wyodrębnia 74 hasła główne i udowadnia, że SMP „nie miał być katalogiem słowiańskich bogów lub postaci polskiego folkloru” (s. 105), co wskazuje na nowatorskie wówczas podejście J. Karłowicza do opracowania mitologii. Wnioskuje, że SMP:

to słownik onomazjologiczny, w którego obrębie [...] hasła główne miały być przyporządkowane następującym kategoriom: Kosmografia, Powietrznia, Kamienie, Rośliny, Zwierzęta i Człowiek (s. 110).

Ukazuje, jak mogłoby wyglądać układ SMP, i na podstawie fiszek rekonstruuje hasło *Chleb* (s. 114–135). Oddzielną uwagę poświęca SMP w odniesieniu do współczesnej etnolingwistyki i słowników etymologicznych. Referując w skrócie główne założenia lubelskiej i moskiewskiej

szkoły etnolingwistycznej, przedstawia w postaci tabeli porównawczej wspólne założenia teoretyczne etnolingwistyki słowiańskiej według Jerzego Bartmińskiego oraz ich realizację w pracach i działalności J. Karłowicza. Udziela odpowiedzi na pytanie, jak SMP sytuuje się na tle innych słowników etnolingwistycznych pod względem makrostruktury, rozszerzając dokonane przez Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską porównanie lubelskiego *Słownika stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL) oraz moskiewskich *Starożytności słowiańskich* (SD) o SMP. W celu ukazania zasobu informacji zarejestrowanej przez J. Karłowicza na fiszkach M. Rak zestawia podkategorie semantyczne (fasety) SSiSL z komponentami hasła *Koń* z SMP, a porównując hasła z SD i SM z komponentami hasła *Chleb* z SMP, dowodzi, że ujęcie J. Karłowicza jest pełne, że uczony nie pominął żadnego z elementów, jakie znalazły się w późniejszych słownikach etnolingwistycznych. Na podstawie przeprowadzonej analizy kartoteki i rekonstrukcji hasła *Chleb* M. Rak dochodzi do wniosku, że kartoteka SMP nie nadaje się do druku jako całość:

Próba zrekonstruowania tego słownika niosłaby tak dalekie ingerencje, że nie byłoby to już tylko dzieło J. Karłowicza, lecz również zespołu zajmującego się opracowaniem jego spuścizny (s. 144).

Wniosek ten M. Rak uzasadnia, wyodrębniając konkretne braki naszej wiedzy o SMP.

Część trzecia prezentuje *Słowniczek mitologii litewskiej* (SML). M. Rak przedstawia zainteresowania J. Karłowicza lituanistyką, analizując jego korespondencję i działalność redaktorską w „Wiśle”, jak również polską i litewską literaturę przedmiotu traktującą o wątku lituanistycznym w spuściznie uczonego. Ukazuje jego inspiracje do stworzenia SML i historię powstania słownika, podkreślając, że można ją widzieć „na szerokim tle projektów leksykograficznych redaktora «Wisły»” (s. 155). Zwraca uwagę, że SML to pierwsza polska praca, „która systematycznie i skrupulatnie omawia litewską mitologię” (s. 177). Istotna jest przy tym próba rekonstrukcji SML (s. 164–177), podjęta przez M. Raka po wyodrębnieniu kartoteki SML z kartoteki SMP. Po przedstawieniu podstawy materiałowej i tych źródeł (s. 158–161), które nie zostały wymienione przy omawianiu SMP, M. Rak dokonuje opisu i analizy zawartości kartoteki SML oraz zamieszcza ją w całości, ujednolicając system odsyłaczy i ortografię.

Książka M. Raka jest cenna, ponieważ autor nie ogranicza się wyłącznie do wprowadzenia w obieg naukowy nieznanych dotąd materiałów archiwalnych. Przeprowadzona przez badacza szczegółowa analiza zawartości kartotek SGPKarł, SMP i SML oraz próba rekonstrukcji SMP i SML przynoszą nową wiedzę, pomagają zrozumieć nowatorską metodologię J. Karłowicza i inaczej spojrzeć na dotychczasową krytykę jego dokonań. Ponadto zarysowanie szerokiego tła historyczno-naukowego, zilustrowanego obszernymi cytatami, pozwala odtworzyć proces kształtowania się dialektologii, etnolingwistyki i lituanistyki.

W tak gruntownym opracowaniu zabrakło jednak wątku białoruskiego³. Skutkiem jego pominięcia są zarówno potknięcia faktograficzne, jak i nieścisłości w określeniu „litewkości” materiałów J. Karłowicza. Ród Karłowiczów posiadał (oprócz Subartowicz w Dzukii) majątki

3 Białoruś została wspomniana w całej książce zaledwie dwa razy: jako miejsce usytuowania majątku J. Karłowicza i jako obszar zbierania materiału przez Marię Czarnowską.

Podzitwa⁴ i Bratomierz (Delo 1850); majątek Wiszniew był własnością żony J. Karłowicza, Ireny Sulistrowskiej. Podzitwa leży nie w okolicach Grodna (s. 11), lecz między Lidą (dlatego w materiałach J. Karłowicza jest wiele notatek „z Lidzkiego”) a Ejszyszkami⁵. Bratomierz⁶ znajdował się niecałe trzy kilometry na północny zachód od Podzitwy w kierunku Ejszyszek. Wiszniew Sulistrowskich leżał pod Smorgoniami⁷. Tak więc mówiąc o tym, że J. Karłowicz „mieszkał na Litwie”, trzeba pamiętać, że były to tereny historycznego Wielkiego Księstwa Litewskiego (WKL) o mieszanym osadnictwie litewsko-rusińskim, często z przewagą tego drugiego, od XIV–XV wieku wzbogaconym o element polski⁸. M. Rak wspomina o tym, że J. Karłowicz był Litwinem „z urodzenia w historycznym, Mickiewiczowskim znaczeniu tego słowa” (s. 147), ale poprzestaje na kilku ogólnych zdaniach, co nie wyjaśnia złożoności tego określenia, a tym samym przekłada się na nie zawsze adekwatną interpretację „litewskich” materiałów J. Karłowicza. Przy ich omówieniu nie można pomijać faktu, że część z nich została zebrana od ludności białoruskiej. Świadczą o tym wymownie chociażby *Podania i bajki ludowe zebrane na Litwie* (Karłowicz 1887). We wstępie uczonego pisze, że niektóre z nich „słyszano z ust ludu po litewsku czy też rusińsku” (Karłowicz 1887: 2), a w całym zbiorze jest wiele leksemów białoruskich, np.: *suw'oj* ‘sztuka płótna’, *pog'anny* ‘zły’, *wałaczy* ‘ciągnąć’, *kacz'ołka*, *pr'anik* ‘kijanka’, *w'ożże* ‘lejce’, *gumn'o* ‘stodoła’, jak też cytatów z pieśni, np.: *Pias'ok n'ożki padbiw'ajel wad'a'oczki zaliw'aje*⁹, i tytułów bajek, np.: *Kruc'i nie wiarc'i, tr'eba umiarc'i* ‘Chcesz nie chcesz, musisz umrzeć’¹⁰. Część przytaczanych przez M. Raka materiałów z SMP pochodzi np. z Lidy (s. 120, 127, 128), jednak badacz, odnotowując fakt, że „w kartotece zostały uwzględnione materiały ukraińskie” (s. 145), obecności materiałów białoruskich zdaje się nie zauważać, chociaż wzmiankuje w książce, że „tymi (litewskimi i białoruskimi) gwarami mówiło otoczenie dworów w Podzitwie, Bratomierzu i Wiszniewie [wyróżnienie – K.K.]” (s. 153). Dodajmy, że kwalifikator w SGPKarł „ustnie z Litwy” również oznacza materiały z obszaru historycznego WKL, czyli z terenów także białoruskich. Materiały te często zbierali znajomi i przyjaciele J. Karłowicza

4 W wersji białoruskiej *Падзімеа* (z akaniem, nie: o, jak w książce). Obecnie znajduje się w składzie rejonu (powiatu) werenowskiego obwodu (województwa) grodzieńskiego na Białorusi, gmina Pohorodno (nie mylić z wsią o takiej samej nazwie w gminie Bolciszki tegoż powiatu). Po dawnym folwarku Karłowiczów pozostały tylko resztki parku i stawów oraz oficyna. Teren folwarku stanowi część wsi Podzitwa, leży przy ulicy Sowieckiej.

5 Czyli na terenie z inną niż pod Grodnem sytuacją socjolingwistyczną, co jest ważne przy analizie materiału gwarowego.

6 Obecnie nie ma go na mapie, został wchłonięty przez wieś Towsiuny (Tausiūnai) leżącą na terenie Litwy, a po folwarku pozostały tylko fundamenty. W 1939 r. tuż przy nim szła granica ustanowiona dodatkowym protokołem między Związkiem Radzieckim a Litwą 27 października 1939 r. (Protokol 1992: 231).

7 Obecnie w składzie województwa grodzieńskiego na Białorusi. Przed II wojną światową Podzitwa, Bratomierz i Wiszniew wchodziły w skład województwa nowogródzkiego: Podzitwa i Bratomierz – powiatu lidzkiego, Wiszniew – powiatu wołyńskiego (Skorowidz 1923: 15).

8 Być może właśnie ta różnorodność językowo-kulturowa zmotywowała J. Karłowicza do zainteresowania się ludoznawstwem i gwarami. Wątpliwe jest, by stało się to wyłącznie z powodu zamieszkania „z dala od bibliotek i archiwów”, jak pisze M. Rak (s. 73) za E. Majewskim (1904: 15). J. Karłowicz pochodził z zamożnego rodu i z pewnością posiadał dobrą bibliotekę. Ponadto niedaleko Podzitwy i Bratomierza znajdował się majątek Ludwika Tyszkiewicza Horodno z bogatym księgozbiorem. Zresztą przedstawienie przez M. Raka inspiracji uczonego świadczy o tym, że J. Karłowicz, choć mieszkał na prowincji, czytał, i to dużo.

9 Zapis uproszczony, z uwzględnieniem wyjaśnień J. Karłowicza o zastosowaniu znaków diakrytycznych.

10 Tłumaczenie tytułu – K.K.

z okolicznych dworów (zob. też Federowski 1904: 66–83), dlatego właśnie leksyka kresowa stanowi sporą część SGPKarł. Ważną rolę w zbieraniu tych materiałów odegrał m.in. Franciszek Bohuszewicz, co udowodnił białoruski badacz Hienadź Kisälëŭ (1961: 162–179). Publikacje białoruskich uczonych¹¹ zawierają wiele cennych informacji o życiu i działalności naukowej J. Karłowicza, w tym o przebiegu pracy nad słownikami (Aleksandrovič 1960: 185–250; Ciščanka 1963: 6; Kisälëŭ 1966: 233–283). Ponadto białoruscy uczeni jako pierwsi zbadali zasoby archiwalne J. Karłowicza w Wilnie (Kisälëŭ 1961: 162–179) i we Lwowie (Ānuškevič 1986: 16). Kwestia białoruska poruszana była także na łamach redagowanej przez J. Karłowicza „Wisły”, dlatego wśród opracowań poświęconych miesięcznikowi (s. 10) nie powinno moim zdaniem zabraknąć publikacji Jadwigi Kozłowskiej-Dody (2013: 129–142).

Wartościowa książka M. Raka uzupełnia karłowiczoznawstwo¹² o krakowskie zasoby archiwalne i ich gruntowną analizę. Na szczegółowe opracowanie czekają jeszcze zasoby wileńskie¹³ i lwowskie, a na odkrycie – inne rozproszone materiały Jana Karłowicza, cenne dla nauki zarówno polskiej, jak i litewskiej oraz białoruskiej.

Bibliografia

- Aleksandrovič S. 1960: *Novae pra F. Bagušëviča. Staronki bratnâj družby*, [w:] S. Aleksandrovič, *Artykuly pra litaraturnyj suvazi*, Dzáržaŭnae vydavectva BSSR, Minsk, s. 185–205.
- Ānuškevič Ā. 1986: *Arhiŭ Āna Karloviča ũ L'vove*, „Litaratura i mastactva”, 14 lûtaga, s. 16.
- Appel K. 1904: *Z listów ś. p. Jana Karłowicza. Przyczynek do poznania życia i poglądów jego*, [w:] *Życie i prace Jana Karłowicza (1836–1903)*. Książka zbiorowa wydana staraniem i nakładem redakcji „Wisły”, skł. gł. Red. „Wisły”, Warszawa, s. 60–65.
- Ciščanka Ī. 1963: *Pol'ski vučony – belaruskij fal'klaryst. Da 60-goddzâ smerci Āna Karloviča*, „Litaratura i Mastactva”, nr 52, s. 6.
- Delo 1850: *Delo o vydače pomešiku uezda Karloviču Aleksandru svidetel'stva o svobodnosti im. Bratomerž. Lidskij uezdnyj sud Ministerstva ũsticii g. Lida Vilenskoj gubernii*, Fond № 586, opis' 1, delo 943, 1850–1851, Gosudarstvennoe ũčreždënie „Nacional'nyj istoričeskij arhiv Belarusi v g. Grodno”.
- Federowski M. 1904: *Znad Niemna. Garstka rzewnych wspomnień*, [w:] *Życie i prace Jana Karłowicza (1836–1903)*. Książka zbiorowa wydana staraniem i nakładem redakcji „Wisły”, skł. gł. Red. „Wisły”, Warszawa, s. 66–83.
- Karłowicz 2012: *Jan Karłowicz jako animator życia naukowego i kulturalnego przełomu XIX i XX w.*, portal przygotowany w ramach projektu badawczego i grantu przyznanego przez Litewską Radę Naukową (Lietuvos mokslo taryba), Nr. VAT-36/2012 (online: <http://www.karlowicz.flf.vu.lt>, dostęp: 10 lutego 2022).
- Karłowicz J. 1887: *Podania i bajki ludowe zebrane na Litwie*, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kisälëŭ G. 1961: *Francišk Bagušëvič i Ān Karlovič*, „Polymã”, nr 9, s. 162–179.
- Kisälëŭ G. 1966: *Z dumaj pra Belarus'*, Vydavectva Belarus', Minsk, s. 233–283.
- Kozłowska-Doda J. 2013: *„Białorus” („białoruski”) na łamach miesięcznika „Wisła” w latach 1887–1900*, [w:] A.I. Lakotka (red.), *Belarus' vačyma pol'skih ètnografau XIX – peršaj palovy XX st. (Da 200-goddzâ Ŭ. Krasëŭskaga i 125-goddzâ K. Mašynskaga)*, materyály mižnarodnaj navukovaj kanferencyi, Minsk, 18–20 kastyčnika 2012 g., Vydavectva Viktor Hursik, Minsk, s. 129–142.

11 W obszernej 20-stronicowej bibliografii książki M. Raka, zawierającej pozycje w kilku językach, nie ma żadnej publikacji badaczy białoruskich.

12 Pozwalam sobie na utworzenie tego przymiotnika wzorem „językoznawstwa” i „ludoznawstwa”, które uprawiał J. Karłowicz, ponieważ uważam, że jego spuścizna naukowa jest tak bogata, różnorodna i cenna, że zasługuje na gruntowne badania w każdym zakresie jego działalności.

13 Wyniki mojej kwerendy w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym pokazują, że materiały J. Karłowicza znajdują się nie tylko w dziale 10. *Teki Karłowicza*, lecz są także rozproszone w innych działach fondu (zasobu) 1135.

- Majewski E. 1904: *Jan Karłowicz. Zarys życia*, [w:] *Życie i prace Jana Karłowicza (1836–1903)*. Książka zbiorowa wydana staraniem i nakładem redakcji „Wisły”, skł. gł. Red. „Wisły”, Warszawa, s. 1–30.
- Protokol 1992: *Dopolnitel'nyj protokol meżdu Soúzom Sovetskih Socialističeskich Respublik i Litovskoj Respublikoj ot 27 oktábrá 1939 g.*, [w:] *Dokumenty vnešnej politiki 1939*, t. 22(2), Meždunarodnye otnošeníá, Moskva, s. 231.
- SD: *Slavánskie drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*, red. N.I. Tolstoj, t. 1: *A (Avgust) – G (Gus')*, 1995; t. 2: *D (Davat') – K (Kroški)*, 1999; t. 3: *K (Krug) – P (Perepelka)*, 2004; t. 4: *P (Pereprava čerez vodu) – S (Sito)*, 2009; t. 5: *S (Skazka) – Ya (Ášerica)*, 2012, Meždunarodnye Otnošeníá, Moskva.
- SGPKarł: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6 (t. 4–6 do druku przygotował J. Łoś), Akademia Umiejętności, Kraków 1900–1911.
- Skorowidz 1923: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 7, cz. 1: *Województwo nowogródzkie*, nakł. Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa, s. 15.
- SM: *Slavánskaá mifologjá. Ènciklopedičeskij slovar'*, red. S.M. Tolstaá, 2 izd., Meždunarodnye Otnošeníá, Moskva 2002.
- SML: J. Karłowicz, *Słowniczek mitologii litewskiej*, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, sygn. PAU W I–191a.
- SMP: J. Karłowicz, *Słownik mitologii polskiej*, Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, sygn. PAU W I–191a.
- SSiSL: *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, red. i koncepcja całości J. Bartmiński, zast. red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, t. 1: *Kosmos*, z. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, 1996; z. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, 1999; z. 3: *Meteorologia*, 2012; z. 4: *Świat, światło, metale*, 2012; t. 2: *Rosliny*, z. 1: *Zboża*, 2017; z. 2: *Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe*, 2018; z. 3: *Kwiaty*, 2019; z. 4: *Zioła*, 2019; z. 5: *Drzewa owocowe i iglaste*, 2020, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.